छत्रदण्डवदुन्नेयः काष्ठजाया विनिश्चयः। कनकं रजतं ताम्रं पित्तलं सीसकं तथा। लौहं सर्वञ्च सर्वार्द्धमादित्यादिदशाभुवाम्। राज्ञामेवोपयुज्येत कालकीर्त्तिप्रसाधनी। मृगाणां महिषाणाञ्च शृङ्गजाता प्रसाधनी। गजदन्तसमद्भूता राज्ञामेवोपयुज्यते। अत्रापि रत्नविन्यासो ज्ञेयश्चामरदण्डवत्"।

४५०४ पृष्ठस्थप्राकृतशब्दस्य परिशिष्टम्

प्राकृतभाषा च अष्टादशभाषामध्ये भाषाभेदः। ताश्चाष्टादश सा०द० उक्ता यथा "पुरुषाणामनीचानां संस्कृता१ स्यात् कृतात्मनाम्। शौरसेनी२ प्रयोक्तव्या तादृशीनाञ्च योषिताम्। आसामेव तु गाथासु महाराष्ट्रीं३ प्रयोजयेत्। अत्रोक्ता मागधी४ भाषा राजान्तःपुरचारिणाम्। चेटानां राजपुत्राणां श्रेष्ठिनां चार्द्धमागधी५। प्राच्या६ विदूषकादीनां धूर्त्तानां स्यादवन्तिका७। योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या८ हि दीव्यताम्। शकाराणां शकादीनां शाकारीं९ सम्प्रयोजयेत्। बाह्लीकभाषा१० दिव्यानां द्राविड़ी११ द्रविडादिषु। आभीरेषु तथाऽऽभीरी१२ चाण्डाली१३ पुक्कसादिषु। आभीरी शाबरी१४ चापि काष्ठपत्रोपजीविषु। तथैवाङ्गारकारादौ पैशाची१५ स्यात् पिशाचवाक्। चेटीनामप्यनीचानामपि स्यात् शौरसेनिका१६। बालानां षण्डकानाञ्च नीचग्रहविचारिणाम्। उन्मत्तानामातुराणां सैव स्यात् संस्कृता क्वचित्। ऐश्वर्य्येण प्रमत्तस्य दारिद्र्योपस्कृतस्य च। भिक्षुबन्धधरादीनां प्राकृतां१७ सम्प्रयोजयेत्। संस्कृतं सम्प्रयोक्तव्यं लिङ्गिनीषूत्तमासु च। देवीमन्त्रिसुतावेश्यास्वपि कैश्चित्तथोदितम्। यद्देशं नीचपात्रन्तु तद्देशं तस्य भाषितम् १८। कार्य्यतश्चोत्तमादीनां कार्य्यो भाषाविपर्य्ययः। योषिन्महीपालवेश्या कितवाप्सरसां तथा। वैदग्ध्यार्थं प्रदातव्यं संस्कृतं चान्तरान्तरा"। तत्तद्भाषालक्षणानि भाषार्णवे दृश्यानि।

४५२२ पृष्ठस्थ प्रातर्शब्दस्य परिशिष्टम्

"प्रहरोऽप्यर्द्धसंयुक्तः प्रातरित्यभिधीयते" नि०सि० गार्ग्योक्ते वृद्धिश्राद्धाङ्गे २सार्द्धप्रहरात्मके काले।

फ

फकारः पञ्चमवर्गस्य द्वितीयवर्णः स्पर्शवर्णेषु द्वाविंशतितमः। अस्योच्चारणस्य स्थानमोष्ठौ तस्योच्चारणे आभ्यन्तरः प्रयत्नः जिह्वाग्रस्य ओष्ठाभ्यां सह स्पर्शः अतएवास्य स्पर्शवर्णता। बाह्याः प्रयत्नाः विवारश्वासाघोषाः महाप्राणश्च। अस्मिन् [illegible]वर्गस्य स्थाने उपाध्मानीयः। तन्त्रे वर्णाभिधाने अस्य वाचकशब्दा उक्ता यथा "फः सुखी दुर्गिणी धूम्रा वामपार्श्वो जनार्दनः। जया पादशिखा रौद्री फेत्कारः शाखिनी प्रियः। इला विहङ्गमः कण्ठः कुञ्जिनी प्रियपावकौ। प्रलयाग्निर्नीलपादोऽक्षरः पशुपतिः शशी। फुत्कारो यामिनी झञ्झापवनो मोहवर्द्धनः। निष्फलवागहङ्कारः प्रयाणो ग्रामणी फलम्"। तदीशदेवताध्यानं यथा "प्रलयाम्बुदवर्णाभां ललज्जिह्वां चतुर्भुजाम्। भक्ताभयप्रदां नित्यां नानालङ्कारभूषिताम्। एवं ध्यात्वा फकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्" वर्णोद्धारतन्त्रम्। अस्य ध्येयस्वरूपं यथा "फकारं शृणु चार्वङ्गि! रक्तविद्युल्लतोपमम्। चतुर्वर्गप्रदं वर्णं पञ्चदेवमयं सदा। पञ्चप्राणमयं वर्णं सदा त्रिगुणसंयुतम्। आत्मादितत्त्वसंयुक्तं त्रिबिन्दुसहितं सदा" कामधेनुतन्त्रम्। मातृकान्यासेऽस्य वामपार्श्वे न्यासः। काव्यादावस्य प्रथमविन्यासफलं पकारशब्दे उक्तं दृश्यम्।

फ न० फक्क–ड। १रूक्षकथने २निष्फलवाक्ये ३फुत्कारे च मेदि० ४झञ्झावाते ५वर्द्धके ६जृम्भाविष्कारे ७फलभागे च पु० विश्वः।

फकार पु० फ+स्वरूपे कार। फस्वरूपे वर्णे।

फक्क असदाचारे मन्दगतौ च भ्वा०पर०अक० सेट्। फक्कति अफक्कीत् पफक्क।

फक्किका स्त्री फक्क–धातुनिर्देशे भावे ण्वुल्–टाप् अतइत्त्वम्। १असद्व्यवहारे (फाँकि) २तत्त्वनिर्णयार्थं पूर्वपक्षे च "फणिभाषितभाष्यफक्किका" इति नैषधम्।

फगुन पु० गोत्रप्रवरर्षिभेदे प्रवराध्यायः।

फञ्जिका स्त्री भञ्जति रोगान् भन्ज–मर्दने ण्वुल् पृषो०। (वामनहाटि) १वृक्षे अमरः। २देवताडे ३दूरालभायां शब्दरत्ना०।

फञ्जिपत्रिका स्त्री भन्ज–णिनि पृषो० फञ्जि रोगमर्दिपत्रं यस्याः। आखुकर्ण्याम् (उन्दुरकानि) रत्नमा०।